

Sinka Zsófia

FELTEVÉSEK BOZÓTJÁBAN¹

A *Balassa-kódex* Rimay-részéről

A *Balassa-kódex* Rimay János verseit tartalmazó része 32 számozott versből áll.² Ez a számozás kétszer szakad meg: a Tizenkettedik (*Katonák hadnagya*)³ után az *Én édes Ilonám* kezdetű szerelmes vers számozás nélkül szerepel, amelyet a Tizenhatodik (*Vitézség embernek*) követ. A második, nagyobb hiány a 20. és 31. vers között van: a Huszadik (*Udvar s irigy tiszték*) másolása megszakad a harmadik versszak felénél, majd üres lapok következnek,⁴ s a Harmincegyedik (*Kedvező szemekkel*) énekkel folytatódnak Rimay szövegei.

A *Balassa-kódex* Rimay-részének nagy cruxát nem tudták megfejteni a kutatók. Horváth Iván és Tóth Tünde azonban *Rimay János ifjúkori versgyűjteményének rekonstrukciója* c. cikkükben publikálnak egy elméletet, s megoldottnak tekintik a problémát.⁵ Szerintük a fent említett tíz üres helyen Rimaynak a Balassi Bálint halálát megékesítő gyász költeménye, az *Epicédium* állt. Feltevésükkel kapcsolatos kételyeimet és megjegyzéseimet foglalom össze ebben a dolgozatban.

Átszámozás

Horváth Iván és Tóth Tünde elmélete szerint a *Balassa-kódex* másolói át/beszámozzák a forrásukban más számokkal vagy számozatlanul talált verseket. Ez szerintem több okból is nehezen elfogadható.

Például amiatt, amiről éppen Horváth Iván írt elsőként,⁶ a Balassi-versek számozásáról: a szám része a címnek, mondattani kapcsolatban áll vele, összetartoz-

¹ Varjas Béla, a *Balassa-kódex* első kiadójának szavai a kódex eredetéről (*Balassa-kódex*, kiad. VARIAS Béla, Bp., 1944, XVII).

² *Balassa-kódex*, i. m., 1944, 140–184; *Balassa-kódex*, kiad. KÖSZEGHY Péter, betűhív átírás, jegyz., utószó VADAI István, Bp., Balassi, 1994, 148–175. STOLL Béla, *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, Bp., Balassi, 2002, 76. tétel.

³ *Balassa-kódex*, i. m., 1994, 160.

⁴ Ide egy későbbi kéz Zrínyi-szövegeket másolt. *Balassa-kódex*, i. m., 1994, 168–172.

⁵ HORVÁTH Iván–TÓTH Tünde, *Rimay János ifjúkori versgyűjteményének rekonstrukciója*. A tanulmány a sátorlajújhelyi konferencián (1999. május 26–29.) hangzott el. A konferenciakötetben: *Ámor, álom, mámor. A szerelem a régi magyar irodalomban és a szerelem ezredéves hazai kultúrtörténete*, szerk. SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, Bp., Universitas, 2002, 457–469.

⁶ HORVÁTH Iván, *Balassi költészete történeti poétikai megközelítésben*, Bp., Akadémiai, 1982, 16.

nak – ezért kell a verscímekeket a számmal együtt közölni,⁷ s nem értelmetlenül csak a második részét, elszakítva a tagmondatokat egymástól (pl. *Kiben morog Cupidóra...* tehát helyesen: *Ötvenkettedik, kiben morog Cupidóra...*). Eszerint a számozást a vers(cím) fontos, szerzői eredetű részének tekintem, s nem olyan jegynek, melyet egy sietősen és mechanikusan dolgozó⁸ másolócsoport ír hozzá vagy változtat meg benne. Ezt a komoly változtatást legfeljebb egy tudatos szerkesztőtől tartanám elképzelhetőnek (például a *Balassa-kódex* forrásának, az 1610 körül készült gyűjteménynek összeállítója ilyen volt), de nem egy olyan négy főből (kézből) álló másolócsoporttól, melynek tagjai gyorsan és olykor hibásan (több esetben következetlenül, máskor kettős lapozással) dolgoztak, a kódex metanyelvi prózai szövegeit⁹ nem transzformálták saját korukra, nem látták el anyagukat semmilyen rájuk (vagy körülményeikre, céljukra, a másolás apropójára stb.) utaló más megjegyzéssel, jeggyel sem.¹⁰

Véleményem szerint e négy kéz egyetlen önálló tevékenysége a kihagyás.¹¹ Úgy vélem, céljuk nem volt más, mint forrásuk (lehető legpontosabb) reprodukciója – hiszen másolók voltak.

Másrészt kétségbe vonhatónak tartom Horváth Iván azon véleményét is, miszerint ezeknek a be- és átszámozásoknak a funkciója, hogy segítse a másolókat a

⁷ Ahogy tette is fontos Balassi-kiadásában: BALASSI Bálint *Összes versei a versek helyreállított eredeti sorrendjében*, közzéteszi HORVÁTH Iván, Novi Sad, 1976 [1977] (Tanulmányok – Studije, 9); s utána például: BALASSI Bálint *versei*, kiad. KÖSZEGHY Péter és SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, Bp., Balassi, 1994. – A *Balassa-kódex* Rimay-gyűjteményében hat ilyen szintagmatikus című verset találunk (az 1., 7., 10., 11., 16., és 32. versek): *Első, kiben azt írja meg, miképpen hődohtatta ötlet Venus...*(Szólván nevemen...), *Balassa-kódex*, i. m., 1994, 148; *Hetedik, kiben echótúl veszen feleletet* (Kösziklák közt lakó), i. m., 155; *Tizedik, kiben kesereg a magyar nemzetnek romlásán s fogyásán* (Ó, szegény megromlott), i. m., 157; *Tizenegyedik, kiben Cupidóval feddik* (Cupido, ne, nyilad), i. m., 159; *Tizenhatodik, kiben az embernek ez földön való...* (Vitézség embernek), i. m., 162; *Harminckettodik, kit más kérésére csinált...* (Szűz Mária lakozván), i. m., 174.

⁸ Minden *Balassa-kódex*szel foglalkozó kutató így jellemzi a kódex másolócsoportját. Lásd például VARJAS, *Balassa-kódex*, i. m., 1944, XXVII.

⁹ A Balassi-részben találhatóakat, illetve a három (Balassi – Rimay – mostani poéták) részt megelőző bevezetőket. *Balassa-kódex*, i. m., 1994, 1, 57, 99, 148, 175.

¹⁰ Nem küszöbölik ki például azt az – át- és beszámozással könnyen eltűntethető – hiányosságot sem, mely a forrásuk csonkaságából fakad a Tizenkettedik és Tizenhatodik Rimay-vers között. *I. m.*, 160–162.

¹¹ A szakirodalomban általánosan elfogadott, hogy: az (1650 körül) dolgozó másolók rendelkeztek egy Balassi Bálint és Rimay János énekeit tartalmazó nyomtatott kiadással, s kihagyták vagy csak jelzésszerűen elkezdték és üres helyet hagytak ki azoknak a verseknek, melyek a forrásukban és a nyomtatványukban is szerepeltek. Ezzel időt spóroltak, hamarabb vissza tudták adni a kéziratost forrást, s későbbre halasztották a nyomtatványokból való bemásolást. – Ez a terv azonban nem valósult meg, valamiért később mégsem másolták be a hiányzó verseket az üresen hagyott lapokra. Éppen ez a *Balassa-kódex*szel kapcsolatos egyik legnehezebb kérdés, hogy ott, ahol nem jelölték, hogy oda mi került volna, mi állhatott. A kódex Balassi-részének hiányos verssorrendjét Klaniczay Tibor rekonstruálta (KLANICZAY, *Hozzászólás Balassi és Rimay verseinek kritikai kiadásához*, Bp., MTA I. OK., 1957, 265–338). Jelen dolgozat pedig a Rimay-részben lévő támpont nélkül kihagyott helyvel kapcsolatos nézetekről szól.

későbbi, biztos szöveg pótlásnál.¹² Szerinte mind Balassi, mind Rimay esetében számozatlan verscsoportokat találtak forrásukban a számozott versek között (Balassinál eszerint ilyen számozatlan lett volna a 99. lap prózai megjegyzése után következő kilenc istenes vers, Rimaynál pedig a Huszadik és Harmincegyedik ének közti rész – az *Epicédium* versei). A későbbi bemásolást segítő nyomtatványuk incipitmutatójában megjelölik, beszámozzák azokat a verseket, melyeket most kihagynak a kódexből, kéziratukban pedig ugranak a számozással, így emlékeztetve magukat arra, hányat kell még ide másolni később.¹³

Meglátásom szerint azonban mivel nyomtatványukban, vagy valahol máshol mindenképpen jelölniük kell, hogy mely verseket, és milyen sorrendben akarnak később bepótolni – nem szükséges, sőt, felesleges munka lenne (ami nem egyeztethető össze a sietséggel!) a kódexen belüli átszámozással bonyolítani a dolgukat. (Megkockáztatnám, hogy ilyet egyáltalán nem is tennének meg).

Horváth Iván és Tóth Tünde elmélete szerint tehát a *Balassa-kódex* forrásának Rimay-részében (Rimay János ifjúkori versgyűjteményében) a Huszadik (*Udvar s irigy tiszték*) vers után következett az *Epicédium* számozatlanul, ezután pedig folytatódott a számozás a Huszonegyedik (*Kedvező szemekkel*) verssel, s befejeződött a Huszonkettedikkel (*Szűz Mária lakozván*). Ezt változtatták volna a *Balassa-kódex* másolói egy 32-ig számozott gyűjteménnyé.¹⁴ Gondolatmenetük azon az ötleten alapszik, hogy azért ugrik a számozással tízet a másoló, mert az *Epicédium* a nyomtatott kiadásokban tíz incipittel szerepel.

Viszont ha feltesszük – ahogy javaslok –, hogy a 32-es számozás nem a *Balassa-kódex* másolótól származik, hanem korábbi (szerzői, vagy legfeljebb az 1610 körüli összeállítóé), akkor nem illik erre a tíz helyre a hét darabból álló *Epicédium*,¹⁵ mert a nyomtatott kiadások előtt nem állt rendelkezésre incipitmutató, mely alapján ez a mű tíz versnek tekinthető. Az első Balassi és Rimay verseit tartalmazó nyomtatott kiadás pedig csak 1632-ben jelent meg.¹⁶

¹² HORVÁTH Iván, *Az eszményítő Balassi-kiadások ellen = Művelődési törekvések a kora újkorban. Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére*, szerk. BALÁZS Mihály, FONT Zsuzsa, KESERŰ Gizella, ÖTVÖS Péter, Szeged, 1997 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 35), 196 = H. I., *Magyarok Babelben*, Szeged, JATEPress, 2002, 184; HORVÁTH–TÓTH, *i. m.*, 463–464.

¹³ Mindez persze csak akkor lehet érvényes, ha számozatlan verscsoportokat találtak, ami merőben hipotetikus.

¹⁴ Mely a Huszadik vers közben megszakad, utána üres lapok kihagyásával folytatódik az átszámozott Harmincegyedikkel (*Kedvező szemekkel*) és Harminckettedikkel (*Szűz Mária lakozván*).

¹⁵ Igaz, RADVÁNSZKY Béla az, aki először magától értetődően hétnek számozza az *Epicédiumot* (RIMAY János *Munkái*, Bp., 1904, 37–66), s ezt a számozást nem bírálja felül sem ECKHARDT Sándor (RIMAY János *Összes művei*, Bp., Akadémiai, 1955, 11–32) sem ÁCS Pál (RIMAY János *Írásai*, Bp., Balassi, 1992, 19–44; R. J., *Epicédium a Balassi fivérek, Bálint és Ferenc halálára*, Vizsoly, 1596; faksimile kiadás, Bp., Balassi, 1994), mikor kiadásaikban közlik ezt a versgyűjteményt.

¹⁶ Pontosabban: 1632 körül (RMNy 1519). Rimay halála (1631) és az 1633-as bécsi kiadás (RMNy 1599) közé tehető az *Istenes énekek* első kiadása.

Az előszó tanúsága: „a több”

A *Balassa-kódex* Rimay-része előtti bevezető szöveg utolsó sorai miatt vagyunk biztosak abban, hogy az eredeti, 1610-es gyűjteményben ott volt az *Epicédium*.¹⁷ Ez az előszó a mű helyét is megjelöli tehát, mikor azt mondja: „mely írássát a több éneki után helyhez tettünk.” Ezeket a szavakat Horváth Iván és Tóth Tünde szóban forgó cikke úgy értelmezi, hogy az *Epicédium* néhány vers után következik majd;¹⁸ én viszont azokkal értek egyet, akik szerint az előszó azt mondja: a gyászköltemény a többi vers után, tehát a gyűjtemény végén kap helyet.¹⁹

Nemcsak azért vélem ezt, mert a *többnek* a *Balassa-kódex* idejéhez legközelebbi jelentése a TESz-ben 'többi',²⁰ és mert a szövegben a *több* szót az *a* határozott névelő előzi meg,²¹ mely – funkciója szerint – határozottá teszi azt a tárgyat, névszót, mely előtt áll,²² s így a kifejezés nem határozatlan csoportra (néhány versre), hanem egy konkrét csoportra (*az* összesre, *a* többire) utal,²³ hanem azért is, mert szerintem így van értelme ennek a szövegnek.

Hiszen ez a bevezető beszél először a most következő (hiányos) Rimay-gyűjteményről, majd pedig – egy új, hosszabb egységben – kijelöli Rimay Balassihoz viszonyított helyét (rögtön utána következik),²⁴ s ezt a pozíciót többek között az azal támasztja alá, hogy maga a mester rendelte meg halálos ágyán Rimaytól az *Epicédiumot* (s így zárja): „mely írássát a több éneki után helyhez tettünk.”

¹⁷ *Balassa-kódex, i. m.*, 1994, 148. „Sőt, halála óráján is ötlet vallotta Balassi helyében valónak lenni, kérvén arra, hogy az ő halálát verseivel ékesítse meg, kit véghez is vitt Rimay János, mely írássát a több éneki után helyhez tettünk.” (RIMAY János *Írásai, i. m.*, 55.)

¹⁸ „Ács Pál »a több éneki után« kifejezés »a több« szavát 'az összes többi'-ként értelmezi, mi viszont 'a(ma) több', 'a(ma) jó egynehány', 'a(ma) jó pár' értelemben, ami semmiképp nem merészebb, mint az ő értelmezése.” HORVÁTH–TÓTH, *i. m.*, 464.

¹⁹ VARJAS, *Balassa-kódex, i. m.*, XXIV; ÁCS Pál, *Rimay János korai versciklusai*, ItK, 1989, 308–309. Ács ebben a cikkében 33-as ciklusnak tartja e Rimay-gyűjtemény 32 versét az azt követő *Epicédiummal* együtt.

²⁰ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, főszerk. BENKŐ Loránd, III, Bp., Akadémiai, 1976, 954.

²¹ Pontosabban: egybe vannak írva („atób”).

²² Vadai István megfigyelése.

²³ Ugyanebben az értelemben használja Rimay az „az több” kifejezést tervezett Balassi-kiadásához írt előszavában: „...mint az sas az több apró madarak előtt, úgy ő minden magyar elméjek előtt...” – jól érthető, hogy itt nem 'néhány' apró madarról van szó, hanem azt mondja: mindenki, 'az összes többi' előtt volt Balassi. RIMAY János *Írásai, i. m.*, 49.

²⁴ Ahova illeszti is a kódex összeállítója, s a későbbi nyomtatott kiadások szerkesztői is.

A Rimay-előszó felépítése és tartalma tehát arra enged következtetni, hogy két fontos dolog, egység következik e prózai megjegyzés után: a (talán nem teljes) Rimay-gyűjtemény és a Balassi-epicédium.²⁵

Nem tartom valószínűnek, hogy az *Epicédium* helye egy versgyűjtemény közepén van. Sokkal inkább illik a végére vagy az elejére, de mindenképpen külön, ahogyan szerepel is az összes nyomtatott *Istenes énekek* kiadásban²⁶ (mindegyikben a Balassi–Rimay-részek záródarabja).²⁷

A fizikai lehetőségek

Ha megpróbáljuk beilleszteni az *Epicédium*ot a *Balassa-kódex* Huszadik és a Harmincegyedik verse közé, akkor feltételeznünk kell, hogy a mai kódexünkben ezen a helyen hiányzik körülbelül hat levél.²⁸

Most ugyanis a félbehagyott Huszadik (*Udvar s irigy tiszték*) és a Harmincegyedik (*Kedvező szemekkel*) között csak öt, a másolók által üresen hagyott lap van (melyre egy kicsit későbbi kéz Zrínyi-szövegeket másolt, ahogy tette ezt a kódex több, általa üresen talált lapján korábban is).²⁹ Feltételezzük, hogy itt is a (nyomtatványukban meglévő) később bemásolható szövegeknek hagytak ki üres

²⁵ Ez a következtetés független attól, hogy kitől származik ez az előszó (az 1610-es összeállítótól, vagy Rimaytól). A legvalószínűbbnek azt tartom egyébként, hogy a kettő keverékéről van szó: egy már meglévő előszót használ föl a kódex összeállítója, mikor megírja bevezetőjét – de hogy milyen mértékben építi bele a sajátjába, megállapítani, azt hiszem, nem lehet. (Részletesen érvel meglévő előszó fölhasználása mellett VADAI István, *Hozzászólás a Hozzászóláshoz*, elhangzott a 2004-es sárospataki konferencián, kézirat.) Ezen a ponton szívesen leszámolnék a szakirodalom „jól informált előszó” kifejezésével, mely e bevezetőket csaknem tudományos szöveggént értékeli s nem az elvesztett (Tiszába esett) kézirat toposzát és az egész Rimay-imázs legalapvetőbb mítoszának megfogalmazását olvassa ki belőle – de ennek részletezése túlnyúlna e dolgozat lehetőségein.

²⁶ A Balassi és Rimay verseit összevegyítőkből (pl. Bártfa, 1632 k.; Bártfa, 1660 k.; Kassa, 1665) és a szétválasztókban (pl. Lőcse, 1666; Kolozsvár, 1669–77, stb.) egyaránt.

²⁷ Erre Ács Pál is rámutatott: Á.P., *Rimay János korai...*, i. m., 306–311 = Uő., „Az idő ósága”, Bp., Osiris, 2001, 43–51.

²⁸ Az *Epicédium* ugyanis háromhasábosan másolva – ahogyan a kódex ezen részén másolják a Rimay-verseket – kb. 15 lapra fér el. Ebből forrásunk mai állapotában megtalálunk 3 lapot, tehát kell még 12 lap (azaz 6 levél).

²⁹ A kézirat törzssanyagának másolását 1650 utánra tesszük (1–4. kéz), a Zrínyi-szövegek másolását (5. kéz) sem sokkal későbbre. Ez az ún. 5. vagy Zrínyi-kéz az *Adriai tengernek szirénája* c. kötet szövegét kezdte másolni a kódexbe, összesen három helyen: a Balassi-rész nagy cruxát követő lapokat (102–116), egy Rimay-oldalt (158) és a most tárgyalt 5 üres lapot (168–172) használta ki anyagá számára.

helyet, ezért nem fejezték be a Huszadik verset, s hagytak ki lapokat utána is.³⁰ Azonban az itt lévő öt lapból kettő kell(ett volna) az *Udvar s irigy tiszték* befejezésére, tehát mai kódexünkben csak három olyan lap van, mely a Huszadik verset követő versekre várt. A *Balassa-kódex* levélállományában ezen a helyen hiány van, éppen ívfüzetathárra esik ez az amúgy is zavaros rész, a Harmincegyedik (*Kedvező szemeddel*) vers egy új, az [I] ívfüzetten kezdődik.³¹ Ez, a [k] és [I] ívfüzetek közötti hiány Vadai István szerint legvalószínűbben két levélre tehető.³² Eszerint a hiányzó tíz verset hét (3 + a visszapótoltt 4) lapra kell elképzelnünk – ami még mindig kevés, hiszen egy vers átlagosan itt, a gyűjtemény második felében több mint egy lap. Tehát vagy olyan rövidebb versek álltak itt, amilyenek a gyűjtemény első felében lévők, vagy a kódex ezen pontján is hiány volt már a *Balassa-kódex* forrásában is, ahogyan csonka volt a másolók forrása Rimay Tizenkettedik és Tizenhatodik (vagy az *Én édes Ilonám* kezdetű) verse között.

A fentiekből az is következik, hogy nem kell feltétlenül tíz olyan verset keresnünk, amely megfelel a szigorú kritériumoknak (kb. 1610 előtti és később a nyomtatott – minden bizonytalansággal rendezetlen – kiadásokban szerepel),³³ hiszen forrásunkban csak három olyan üresen hagyott lapot találunk, melyekre ilyen istenes verseket feltételezhetünk.³⁴ Fogalmunk sincs, hogy mi volt azokon a lapo-

³⁰ Vita folyt a szakirodalomban arról, hogy milyen típusú nyomtatvány lehetett a *Balassa-kódex* másolójánál: rendezetlen (Balassi és Rimay verseit összevegyítő) vagy rendezett (szétválasztó – mely mindkét költőtől a rendezetlenekhez képest eltérő sorrendben és több verset tartalmaz). Itt nincs mód ezt a kérdést és ennek tétjét összefoglalni, de jelen dolgozat egyetért Horváth Ivánnal, aki osztja Bóta László véleményét, miszerint rendezetlen típusú nyomtatványt feltételezünk a másolók asztalára (BÓTA László, *Balassi istenes verseinek kronológiájához*, ItK, 1954, 420–429; Uő., *A Balassi–Rimay-versek első kiadásának keletkezéséhez*, ItK, 1983, 173–188; KLANICZAY, *Hozzászólás...*, i. m., 268–271; HORVÁTH Iván, *Az eszményítő...*, i. m., 1997, 195 = *Magyarok...*, i. m., 183).

³¹ A (későbbi számozás szerinti) 173. lapon. *Balassa-kódex*, i. m., 1994, 173.

³² A kódex hiányairól és fizikai állapotáról szóló leírást lásd: VADAI István, *A Balassa-kódexről*, II–V = *Balassa-kódex*, i. m., 1994. Innen tudjuk, hogy a minket érintő [k] 14, az [I] pedig 6 leveles ívfüzet. Vadai a [k] ívfüzetet eredetileg 16-osnak, az [I]-t pedig 8 levélből állónak feltételezi. – HORVÁTH–TÓTH 4 hiányzó levelet képzel ide, Tóth Tünde és Bíró Gyöngyi korábbi cikke alapján (HORVÁTH–TÓTH, i. m., 462). Számításaim szerint még ez az általuk mondott 8 lap sem elég az *Epicédium*hoz, ráadásul nehezen is lenne visszapótolható 4 levél a kódex e pontjára. Az *Epicédium* tényleges terjedelméhez szükséges 6 levél úgy lenne rekonstruálható, ha ebből egyet-egyet az itt található ívfüzetek széleihez adunk hozzá, a maradék négyet pedig egy eredetileg önálló, s mára kihullott ívfüzetként, ami kevésbé valószínű. Eckhardt Sándor, s vele egyetértve Ács Pál 7-8 levél hiányt feltételez ide, de, ha jól értem, mikor ezt a számot meghatározzák, elsősorban nem a kódex fizikai állapotából indulnak ki, hanem a hiányzó versek szükségesnek ítélt terjedelméből.

³³ Ahogyan teszi HORVÁTH–TÓTH cikke, s felmutatja az e kritériumoknak megfelelő nyomtatványokban egy blokkban található *Epicédiumot* (megjegyzem: az általuk is feltételezett rendezetlen kiadásokban az *Epicédium* blokkját megbontja a tévesen itt szereplő *Mert ki megtér* kezdetű strofa, mely külön incípittel is szerepel a mutatóban, s így az *Epicédium* tömbjében 11, s nem 10 incípittel szereplő vers van).

³⁴ A Zrínyi-kéznek a kiesett levélnél megszakadó *Pars secunda* befejezéséhez még másfél lapra volt szüksége. Ha ezt a másolást be is fejezte, a kitöltendő három lapunkat legfeljebb ötre egészíthetjük ki.

kon, amelyek kiestek a kódexből. Egyáltalán nem biztos, hogy a Huszadik vers után induló helykihagyás a ma már nem látott lapokon is folytatódott.³⁵

A *Balassa-kódex* Rimay anyagának nagy cruxát a kódex fizikai oldala felől vizsgálva tehát igen összetett, többretegű problémával állunk szemben, hiszen

1. valószínűsíthető, hogy számolnunk kell ezen a helyen egy, már a *Balassa-kódex* forrásában is meglévő hiánnyal, csonkulással;³⁶

2. a mai, 1650 körül másolt kódexünk levélállománya sem ép itt;

3. a másolók üres lapokat hagytak ki ugyanitt.

Azt gondolom, nem járunk el körültekintően, ha e három körülményt homogén problémaként kezeljük s egy – bizonytalanak tűnő – mozdulattal próbáljuk megoldani. Ezért nem tudom elfogadhatónak találni e crux feloldására a *Rimay János ifjúkori versgyűjteményének rekonstrukciója* c. tanulmány javaslatát.

De valahol azért mégiscsak kellett szerepelnie az *Epicédium*nak az eredeti gyűjteményben. Föltehetően a végén. Elképzelhetőnek tartom, hogy a 32-es Rimay-gyűjtemény után az *Epicédium* vizsolyi kiadása volt odaillesztve, s így – a korban gyakori – kolligátumot alkotott a többi ívfüzettel. Ez volt az egyetlen mű az egész gyűjteményből, mely 1610 táján már hozzáférhető volt nyomtatvány formájában is.³⁷ Könnyen feltételezhető a *Balassa-kódex* forrásának szerkesztőjéről, aki összegyűjtött, egymás mellé helyezett és előszavakkal látott el Balassi-, Rimay- és egy kortárs verseket tartalmazó gyűjteményt, hogy beszerzett egy példányt a már legalább tizennégy éve forgalomban lévő vizsolyi kiadásból is.³⁸ De az is lehetséges, hogy a gyászköltemény egy kéziratot füzetben következett a Rimay-gyűjtemény után.³⁹

A fentiek értelmében Rimay János ifjúkori versgyűjteményének a szakirodalom által legutóbb felkínált rekonstrukciójának újragondolását és megváltoztatását ja-

³⁵ Azaz: állhattak itt akár Rimay-versek is. Ezt valószínűsíti, hogy az 5. kéz a Zrínyi-szöveg harmadik énekének másolásába már feltehetően nem kezdett bele, hiszen ha így tett volna, bizonyára folytatja a másolást a kódex végén, a „mostani poéták” versei után üresen lévő lapokon, de nem tette.

³⁶ Talán valóban nem volt teljes a gyűjtemény már az 1610 körüli összemásolásakor sem? Vagy az összeírás és a *Balassa-kódex* másolása, tehát kb. 1610 és 1650 között csonkulhatott? Mindkettő lehetséges. Lásd erről Ács. *Rimay János korai...*, i. m., 309–310.

³⁷ A kolligátum ötlete Honfi Zsófiáé.

³⁸ Noha éppen egy Ötvös Péter tanár úrral folytatott (gyors) beszélgetésben merült fel, hogy megjelent-e egyáltalán az *Epicédium* (nagyon problematikus) vizsolyi kiadása (RMNy 787). Ezt a kételet támogatja alá Ács Pál új Rimay-cikke, amely egy elveszett címlapterv ötletéről is szól. Ács Pál, „Egy út készítettik”. *Balassi Bálint apoteózisa Rimay János Epicédiumában*, ItK, 2005, 210. – A kérdést valószínűleg eldönti a Balassi- és Rimay-források kollációja, hiszen így belátható lesz, hogy az *Istenes énekek* kiadásaiban a vizsolyi nyomtatványból vették-e át az *Epicédium* verseit, vagy egy másik forrásból.

³⁹ Mindkét eset feltételezi, hogy az 1610 körüli gyűjteményben külön ívfüzetekben voltak a különböző blokkok. E feltevésre alapos okom van, de itt nincs hely részletesen indokolni. Mindenesre egy ilyen helyzetben könnyen elveszhetett az *Epicédiumot* tartalmazó nyomtatvány vagy ívfüzet másik két füzet közül, s előállhatott, hogy a *Balassa-kódex* másolója a 32-es Rimay-gyűjtemény után a „mostani poéták” verseit találták.

vaslom, azzal az optimizmussal, hogy e terület függőben lévő kérdéseire a Balassi- és Rimay-szöveghagyomány forrásainak kollációja⁴⁰ által – amire e módszerrel lehetséges – választ fogunk kapni.

Zsófia Sinka

NELLA SELVA DELLE IPOTESI

Il saggio tratta alcune questioni filologiche riguardanti il *Balassa-kódex* (Codice Balassa), una delle più importanti e insieme più problematiche fonti manoscritte ungheresi del XVII secolo, che tramanda soprattutto poesie di Bálint Balassi (1554–1594) e János Rimay (1569/1573?–1631). Partendo dai risultati dell'esame codicologico, viene messa in discussione la più recente ipotesi ricostruttiva della raccolta poetica di Rimay tramandata nel *Balassa-kódex*. Sottolineando la complessa stratificazione dei problemi posti dal codice, viene rifiutata la tesi secondo cui l'*Epicidium*, scritto da Rimay per la morte dei fratelli Balassi, debba essere inserito all'interno della raccolta ricostruita, composta di 32 poesie. Più ragioni conducono infatti a ritenere l'*Epicidium* un'opera per molti aspetti indipendente e separata, che già nel deperdito antigrafo del *Balassa-kódex* avrebbe potuto trovarsi collocata dopo le 32 poesie della raccolta medesima.

⁴⁰ A szegedi Régi Magyar Irodalom Tanszéken folyamatban lévő munka.